

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИЙОМІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА ДОСУДОВОМУ СЛІДСТВІ

DESCRIPTION OF RECEPTIONS PSYCHOLOGICAL INFLUENCE ON PRE-TRIAL INVESTIGATION

Ф. Сокиран

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ*

Sokiran F.

Успішне розслідування злочинів, викриття винуватих і встановлення об'єктивної істини в справі багато в чому залежить від оволодіння працівниками слідства тактичними прийомами і застосування їх у практиці. Вирішення цієї задачі залежить, перш за все, від успішного виконання окремих слідчих дій, де знання тактичних прийомів є визначальним фактором. Працівники слідства у своїй діяльності у процесі розслідування кримінальних справ застосовують тактичні прийоми, методи й засоби, розроблені юридичною наукою, в основному криміналістикою і судовою психологією. Наше завдання полягає в тому, щоб на фоні аналізу загальних тактичних прийомів теоретично систематизувати прийоми психологічного впливу на досудовому слідстві, що дозволить надалі застосувати їх у кожній конкретній слідчій дії.

Питання про тактичні прийоми розслідування, їх систематизацію в літературі розглядається вже тривалий час, починаючи з Ганса Гроса, який наголошував, що праця слідчого не є мистецтвом, але є майстерною діяльністю, що складається з низки окремих дій або прийомів. Вивченню питання тактичних прийомів приділяється багато уваги і в наш час. Спільними зусиллями вчених-криміналістів і практичних працівників слідства розроблено тактичні прийоми розслідування, які застосовуються у слідчій діяльності. Деякі з тактичних прийомів закріплені в Кримінально-процесуальному кодексі України і одержали статус обов'язкових норм (як елементи слідчих

дій). У зв'язку з цим зазначимо, що ці прийоми не втрачають своєї криміналістичної сутності. Поява нової слідчої дії або процесуальної процедури, які раніше називали криміналістичними прийомами і рекомендаціями, шляхом їх закріплення в законі не скасовує взаємодії її криміналістичного і процесуального аспектів.

Враховуючи погляди вчених-криміналістів, процесуалістів і психологів, а також дані слідчої практики, зроблена спроба сформулювати та визначити зміст системи прийомів психологічного впливу, застосування якої, на нашу думку, можна рекомендувати слідчому.

На мою думку, за межі цієї системи необхідно вивести імператив: за будь-яких обставин спочатку вживаються усі засоби переконання, і лише тоді – примусу (якщо в цьому виникає необхідність).

Прийоми психологічного впливу в системі доцільно розбити на окремі блоки: естетичний, процесуальний, етичний, тактико-криміналістичний, психологічний, назви яких, певною мірою є умовними і віддзеркалюють не єдину, а, так би мовити, основну зону впливу, головний акцент, головне навантаження, яке вони несуть. Зрозуміло, що всі ці блоки мають, по-перше, фіксований психологічний зміст у цілому і, по-друге, кожен з них, у свою чергу, містить окремі моменти інших блоків. Наприклад, естетичний блок певним чином впливає на особу, на яку він спрямований психологічно. У той же час він, безумовно, містить окремі

елементи інших блоків, перш за все, етичного і тактико-криміналістичного. Слід також зазначити, що блоки мають бути розташовані саме у такій послідовності, але це зовсім не означає, що в окремих випадках не можуть бути деякі перестановки, пропуски, повернення.

Яку ж саме роль відіграє послідовність блоків і яке значення має кожен з них?

Естетичний блок передбачає формування в осіб, які спілкуються зі слідчим, почуття поваги як до слідчого, так і до установи, у якій той працює, завдяки зовнішнім ознакам (одяг, обличчя, інтер'єр тощо), культурі мовлення та поведінці. Цілковито зрозуміло, що неголене обличчя, пом'ятий одяг, захащений паперами письмовий стіл, низький мовний рівень, брутальна поведінка слідчого негативно впливає на створення необхідних психологічних умов для нормального спілкування і можуть легко налаштувати співрозмовника на зневажливе, іронічне ставлення до самого слідчого і до всього, що він робить.

І, навпаки, наявність позитивних естетичних факторів у спілкуванні створює надійний психологічний фон для одержання ефективних результатів слідчої дії.

Процесуальний блок полягає в чіткому і навіть у деякому відношенні підкресленому (може бути іноді і з нотками урочистості) виконанні слідчим процедури слідчої дії, передбаченої КПК: встановлення особи за документами, попередження про кримінальну відповідальність, наприклад, потерпілого за відмову від дачі свідчень, повідомлення про застосування науково-технічних засобів, роз'яснення прав і обов'язків учасникам слідчої дії тощо. Тут не може бути ніяких скорочень і спрощень, а тим більше – порушень.

Безумовно, не може бути бездушного шаблону, казенщини, які відштовхують. Але процесуальний ритуал з поправками психологічного гатунку на конкретну особу має виконуватись бездоганно. Це створює атмосферу діловитості, взаємної поваги до

закону, переконаності в тому, що у слідчого немає іншої мети, як служіння закону, встановлення об'єктивної істини в справі.

Етичний блок певною мірою завершує, можна сказати, фонову частину системи психологічного впливу і полягає в бездоганному дотриманні норм етики службового спілкування, ввічливості, чесності, розумної офіційності, неупередженості тощо. Підкреслимо, що дотримання цих норм має бути дуже суворим, оскільки кримінальне судочинство – найбільш уразливий з морально-етичного боку ланцюжок людських відносин, у межах якого може бути оголошено вирок. Принагідно зазначимо, що стало поганою традицією в органах досудового слідства звертатись до підозрюваних і обвинувачених на «ти». Це, на перший погляд, необразливе відхилення від норм етики свідчить про упередженість (навіть підсвідому) і необ'єктивність, що серйозно шкодить нормальному ходу слідства. Цю традицію необхідно без зволікань і рішуче викоринити.

Тактико-криміналістичний блок є набором прийомів психологічного впливу за рахунок чітко визначеної позиції слідчого в даній ситуації, переконання в доцільності (або необхідності) говорити правду, визначення послідовності пред'явлення доказів, місця і часу проведення тієї чи іншої слідчої дії, виявлення високого професіоналізму в застосуванні окремих криміналістичних актів тощо.

Психологічний блок складається з прийомів впливу за рахунок використання психологічної сфери людини: активізації мислення, пам'яті, збудження асоціацій і слідів афектів, деяких емоцій і почуттів, стимулювання певних вчинків тощо.

Наведена система, звісно, не є безперечною, але вона, на нашу думку, може стати певним організаційним підмурком у застосуванні психологічного впливу на досудовому слідстві.

Естетичний блок

1. Культура поведінки слідчого.
2. Зовнішній вигляд слідчого.

3. Інтер'єр службового приміщення.
4. Стан оргтехніки.
5. Ознайомлення осіб (з посиланням на закон) з їх правами, обов'язками, відповідальністю, порядком проведення і значенням окремих слідчих дій.

Процесуальний блок

1. Попередження, про кримінальну відповідальність за дачу неправдивих свідчень і за відмову їх давати (свідок, потерпілий).
2. Роз'яснення правових наслідків поведінки на слідстві підозрюваних або обвинувачених.
3. Суворе дотримання слідчим норм кримінально-процесуального законодавства.
4. Сповіднення осіб – учасників слідчої дії, про застосування в ході слідчої дії науково-технічних засобів, роз'яснення принципу їх дії.

Етичний блок

1. Дотримання слідчим у процесі проведення слідчої дії норм етики і моралі.
2. Тактовність, доброзичливість, ввічливість, уважність у поводженні з людьми, які мають відношення до справи.
3. Шанування слідчим честі та гідності осіб, які спілкуються з ним у справі, піклування про охорону їх здоров'я та майна.

Тактико-криміналістичний блок

1. Переконавання.
2. Виявлення злочинної обізнаності (психологічний експеримент щодо визначення злочинної обізнаності).
3. Раптовість.
4. Створення видимості обізнаності слідчого (перебільшена, применшена).
 5. Часткове повідомлення інформації, що є у слідчого.
 6. Використання суперечностей у свідченнях осіб, що проходять у справі.
 7. Використання суперечностей між свідченнями та іншими доказами, що є у справі.

8. Повідомлення результатів експертиз.
9. Оголошення всієї доказової інформації.

10. Повідомлення певних відомостей для переконання особи у неминучості розкриття вчиненого злочину.

11. Пред'явлення речових доказів.

12. Словесна розвідка.

13. Психологічна підготовка особи до наступної слідчої дії. Відтворення особи фрагментів звуко-, відеозапису та кінозйомки окремих епізодів або фактів злочину, що розслідується.

14. Повторне проведення окремих слідчих дій.

Психологічний блок

1. Надання психологічної допомоги шляхом нагадування, активізації мислення і пам'яті з метою відновлення, відтворення раніше сприйнятих фактів.

2. Стимулювання позитивних якостей особи.

3. Спонування особи до певних вчинків і дій шляхом активізації її емоцій та почуттів.

4. Стимулювання пригадування забутих обставин особам, які проходять у справі, за допомогою асоціацій суміжності, подібності, протилежності, місця, часу, перегляду (відображення в пам'яті забутого).

5. Подолання недоліків відтворення сприйнятого.

6. Відновлення асоціативних зв'язків шляхом накопичення або збудження слідів афектів, спонування до збудження пережитих емоцій, моторних реакцій, образів, що зафіксувалися в підсвідомості.

7. Відтворення обставин сприйняття.

8. Зняття розпорошення уваги шляхом її акцентування.

9. Активізація установок у емоційно-вольовій сфері.